Александър Омарчевски

СВ. АТАНАСИЙ АЛЕКСАНДРИЙСКИ В ИЗГНАНИЕ (335-346)

Abstract: Alexander Omarchevsky, *St. Athanasius of Alexandria in Exile (335-346).*

The current research overviews a decade in the life of the Alexandrian bishop that was spent in exile. The author provides his own explanation of the events that led to the imperial government's persecutions against St. Athanasius.

Keywords: *Athanasius of Alexandria, Arianism, Church and State in the Late Roman Empire, Greek Fathers, Church History*

Св. Атанасий присъства на Никейския събор (325 г.) като дякон и секретар на своя епископ св. Александър Александрийски. Тогава той е около 30-годишен. Три години след събора, на 17 април 328 г. св. Александър умира, а на 8 юни св. Атанасий е хиротонисан за епископ на Александрия. Неговото посвещение веднага е оспорено. Имало обвинения, че е под изискваната от каноните 30-годишна възраст, че е посветен в епископство от група от седем епископи, които са се отделили от по-голям събор, за да го ръкоположат тайно, а според една друга версия, че той самият е примамил двама епископи в храма, залостил е вратата зад себе си, и ги е принудил да го хиротонисат за епископ. Тези обвинения идват от страна на опонентите на св. Атанасий, каквито никога не липсват, и те са категорично отхвърлени от събор на египетските епископи през 338 г.[1] Историческият контекст на тези обвинения и тяхното опровержение частично предшества църковното служение на св. Атанасий и произтича от вътрешни конфликти вътре в Египетската църква, които започват през 303 г. при

[1] Athanasius, *Apologia Contra Arianos/Apologia Secunda*, 6; срв. Anatolios, Khaled. *Athanasius*, London–New York, 2004, p. 4.

гонението на императорите Диоклециан (284-305) и Галерий (293–311) и след това са мултиплицирани и преплетени със свързаните с Никейския I Вселенски събор спорове върху учението. Така, от момента на посвещаването му, биографията на св. Атанасий става неразделна част от веровите и църковните спорове през четвърти век.

Съборът в Тир и първото изгнание на св. Атанасий (335-337)

Обвиненията на мелитианите[1] срещу св. Атанасий са сериозни – че е наредил на Макарий, един от неговите свещеници, да счупи потира и преобърне олтара на мелитианския свещеник Исхирас; че е разпоредил убийството на епископа на Хипселе в Тиваида, на име Арсений; че е подпомогнал чрез подкуп собственото си избиране при ненавършена според каноните възраст и др. Защитата на св. Атанасий, която включва аудиенция при император Константин Велики и откриването на уж убития Арсений жив и здрав и укриващ се в гр. Тир, убедила императора да отхвърли тези обвинения[2]. Но, с подкрепата на Евсевий Никомидийски, постоянството в протестите срещу св. Атанасий от страна на защитниците на Мелитий и Арий в крайна сметка убеждава императора да свика събор в гр. Тир (335 г.), на който да бъде разгледан неговия въпрос. Тирският събор избира т.нар. Мареотска комисия, която трябва да отиде в Египет и да разследва обвиненията, повдигнати срещу светеца. Съставът на комисията веднага е оспорен от египетските епископи с мотива, че нейните членове са пристрастни. Въпреки това, нейният състав бил запазен и излиза със становище, че обвинението за счупения от Макарий потир на Исхирас отговаря на истината. Въз основа на това становище, Тирският събор определя, че възгледите на Арий са православни, приема мелитианите в общение, и сваля св. Атанасий, който вече е отпътувал, след като се убеждава, че няма да получи справедлив процес. Напускайки Тир, той заминава за Константинопол, за да обжалва тези решения пред императора. Според собствения му разказ Константин, който първоначално симпатизира на неговата кауза, се разтревожва, когато противниците на св. Атанасий отправя следващото си обвинение – че е заплашвал да задържи зърнените

[1] Последователи на Мелитий, епископ на гр. Ликопол в Египет, който изпадада в разкол заради свои самоволни ръкоположения.
[2] Вж. *Epistula paschalis* IV:5; *Festal Index* 8; срв. Anatolios, *Athanasius*, p. 10.

доставки от Египет. По този въпрос, засягащ изхранването на империята, Константин не е склонен да оправдае св. Атанасий[1]. Дали заради това ново обвинение, или просто поради желанието на императора да консолидира единството на империята, неутрализирайки догматическата опозиция на св. Атанасий срещу Арий, в крайна сметка Александрийският епископ е заточен на 5 февруари 336 г. в гр. Трир, провинция Галия. Отстраняването на св. Атанасий от Александрийската катедра довежда до протестни бунтове из Египет и петиции в негова подкрепа от прочутият монах св. Антоний Велики[2]. Но решението на Константин е непоколебимо и изгнанието на св. Атанасий продължава до смъртта на императора (337 г.). Той запазва титлата си на епископ на Александрия, тъй като императорът отказвал да разреши избирането на негов приемник[3]. Епископът не е бил физически малтретиран, а при пристигането си в Галия пребивава в гр. Трир, резиденция на Константин II, най-големия син на Константин Велики, с когото се сприятелява. Тук той очаква благоприятната възможност да се завърне у дома. Тя настъпва със смъртта на император Константин Велики на 22 май 337 г. и поемането на властта в империята от неговите трима сина[4]. Константин II, сега старши им-

[1] Athanasius, *Apologia Contra Arianos/Apologia Secunda*, 87: „Привържениците на Евсевий, узнавайки за това и съзнавайки какво са сторили, възпрепятствали другите епископи да отидат и пристигнали сами: Евсевий, Теогний, Патрофил, другият Евсевий, Урсакий и Валент – и вече не говорели за чашата и за Арсений, защото не им достигала смелост, но, измисляйки друго обвинение, засягащо царя, му казали, че уж св. Атанасий заплашвал да прекрати износа на зърно от Александрия в неговия отечествен град, и това слушали присъстващите там епископи – Адамантий, Анувий, Агатамон, Арветион и Петър, същото доказвал и гневът на царя. Защото царят, пишещ по този начин и осъждащ тяхната неправда, едва чул тази клевета, незабавно се възпламенил, и вместо да ме изслуша, ме изпрати в Галия. Но и това още повече доказва тяхното лукавство“. Срв. Anatolios, *op. cit.*, p. 11.

[2] Ibid.; срв. Sozomen. *Historia Ecclesiastica (HE)* II.31.

[3] В *Epistula Encyclica* 6, св. Атанасий се позовава на някой си Пист, назначен от евсевианите за водач на арианите в Александрия преди Григорий. Вж. D. Gwynn, *Athanasius of Alexandria – Bishop, Theologian, Ascetic, Father*, Oxford, 2012, p. 30. За това, което малко се знае за Пист и неговата кариера, вж. Schneemelcher, W. *Gesammelte Aufsaetze zum Neuen Testament und zur Patristik*. Analecta Blatadon 22, Thessalonike, 1974, 313–15 и R. Klein, *Constantius II und die christliche Kirche*, Darmstadt, 1977, 68–71.

[4] Theodoret, *HE* I.30, едностранно твърди, че точно преди смъртта си Константин е наредил връщането на св. Атанасий от изгнанието му.

ператор и владетел на Запада, снабдява св. Атанасий с препоръчителни писма и епископът потегля на Изток. Той не отпътува направо за Александрия. Самото му завръщане става предмет на спор. В очите на много източни епископи той е осъден от легитимен събор на Църквата и е било необходимо одобрението на друг събор, за да може той да бъде възстановен. Въпреки че е бил заточен от Константин Велики, както неговите критици подчертават, смъртта на императора не засяга неговия статус. Маршрутът на св. Атанасий към дома предполага той да е знаел, че позицията му остава несигурна. Подкрепата на Константин II е била ценна, но по-важно е било благоразположението или поне разрешението на неговия брат Констанций II, който управлява Изтока. Пътувайки през Балканите, св. Атанасий се среща с новия император във Виминациум (до дн. Костолац, Сърбия)[1]. Не разполагаме със запазено съобщение за тази тяхна среща, но Констанций II очевидно не е възразява срещу неговото завръщане и той продължава своя път нататък. Първо пристига в Константинопол, а оттам продължава през Сирия и Палестина, като според опонентите му използва тази възможност, за да възстановява други осъдени епископи и да налага с насилие своите кандидати на редица катедри.[2] Св. Атанасий вече е бил готов за борба преди още да е пристигнал в Александрия на 23 ноември 337 г.

Верните последователи, които скърбят за неговото отсъствие, сърдечно приветстват завръщането на Александрийския епископ, което обаче не е било триумфално. Скоро Констанций II е подложен на натиск от страна на придворните си източни епископи, които настояват св. Атанасий да бъде изпратен отново в изгнание. Това напрежение ясно личи в *Пасхално послание X*, което той написва през 338 г.[3] Посланието започва с негова декларация, че е изпълнил тра-

[1] Св. Атанасий се позовава на срещата в *Apologia ad Constantium* 5. В този текст не е даден контекст, но T. Barnes, *Athanasius and Constantius: Theology and Politics in the Constantinian Empire*, Cambridge, MA–London, 1993, 33–34, трябва да е прав като го поставя тук. Цит. според Gwynn, *Athanasius…*, p. 30.

[2] Това обвинение е повдигнато в *Енцикликата* на източните епископи, които присъстват на алтернативния на Сердикийския – Филипополски събор (343 г.); вж Sozomen, *HE* III.21.

[3] Това е най-дългото от запазените *Пасхални послания* на св. Атанасий и е единственото, което има своето детайлно академично издание и монография: вж. R. Lorenz, *Der zehnte Osterfestbrief des Athanasius von Alexandrien.* Beiheft zur Zeitschrift

диционното задължение на епископа на Александрия, като е информирал своето паство за датата на Пасха, макар и от "края на земята" (т.е. от гр. Трир):

> Въпреки, че аз пропътувах цялото това разстояние далеч от вас, братя мои, не съм забравил обичая, който съществува сред вас, който ни беше предаден чрез отците, така че ви уведомявам за времето на годишния свят празник и за деня за неговото честване. Защото, въпреки че бях възпрепятстван от тези страдания, за които вие несъмнено сте чували, и сурови изпитания ми бяха наложени, и голямо разстояние ни разделяше, докато враговете на истината следваха нашите следи, поставяйки клопки, за да открият писмо от нас, така че с обвиненията си да могат да добавят към болката от нашите рани, то все пак Господ ни укрепваше и ни утешаваше в нашите страдания, ние не сме се страхували дори когато се държим здраво в средата на такива машинации и конспирации, за да ви покажем и вие да знаете нашия спасителен Пасхален празник, дори и от краищата на земята. (X.1)[1]

В това свое пасхално послание св. Атанасий се противопоставя на онези, които преследват издръжливостта и милостта на правоверните (X. 4–5) и представя най-подробната богословска атака срещу арианството, която може да се открие в неговите послания от този жанр (X. 8–9). Общият тон е призив за съпротива срещу надвисналата опасност. През 338 г. той се опитва да намери подкрепа в Египет и от цялата Църква. В този момент монахът св. Антоний Велики прави известното си посещение в Александрия и се изказва против арианите[2]. В Александрия е свикан събор на египетските епископи и е разпространено Окръжно послание (енциклика)[3] в защита на позицията на св. Атанасий. Обвиненията, по които той бил съден на Тирския събор през 335 г., са отхвърлени като резултат от конспирация между мелитиани и евсевиани[4]. Техните обвинения не са били нищо повече от „безбожие от името на крайните ариани, които беснеят срещу благочестието така, че когато православните не

fuer die neutestamentliche Wissenschaft 49, Berlin–New York, 1986.

[1] Цит. според Gwynn, *Athanasius…*, p. 31.

[2] Срв. *Festal Index* 10; *Vita S. Antonii* 69.

[3] Текста вж. в *Apologia contra Arianos* 3–19.

[4] Така св. Атанасий нарича арианите, чиито водач е Евсевий Никомидийски.

са на пътя им, застъпниците на безбожието могат без страх да проповядват каквото си искат“[1]. Поради това е необходимо истинските епископи отвсякъде да дойдат на помощ на каузата на Православието, „за да приветстват това наше изявление, да споделят страданията на нашия колега епископ Атанасий и да изразят своето възмущение от евсевианите“[2].

Усилията на св. Атанасий и неговите последователи са напразни. В края на 338 г. той е осъден още веднъж от събор в Антиохия, който се провежда в присъствието на император Констанций II[3]. За разлика от решеното на Тирския събор през 335 г., този път е назначен и негов приемник на Александрийската катедра – Григорий Кападокиец (339–345), който с помощта на Филаргий, префекта на Египет и специално изпратен военен корпус от 5 хил. души, трябва да поеме контрола върху нея. Той пристига в града на 22 март 339 г., а на 18 март св. Атанасий напуска Александрия. Неговото *Окръжно послание* (*Epistula Encyclica*), първото му съчинение в рамките на второто изгнание, написано в средата на 339 г., призовава всички християни да изобличават неговия съперник като арианин, който предизвиква размирици и гонение в Александрия[4]. Говорело се, че с подкрепата на префекта Филаргий, Григорий е събрал шайки от евреи и езичници, които изгарят една църква, нападат последователи на св. Атанасий, а след това атакува храма, в който самият той е пребивавал[5]. Истинският мащаб на насилието е трудно да бъде преценен поради реторичния похват на св. Атанасий[6]. Храмът, който е опожарен, вероятно е Църквата на св. Дионисий, чието местоположение в Александрия е

[1] *Apologia contra Arianos* 5.

[2] Ibid. 19.

[3] *Apologia contra Arianos* 30. 1.

[4] За по-пълно проучване на аргументите на св. Атанасий в това негово послание, вж. W. Schneemelcher, op. cit., S. 325–37; D. Gwynn, *The Polemic of Athanasius of Alexandria and the Construction of the 'Arian Controversy'*, Oxford, 2007, p. 51–57.

[5] *Epistula Encyclica* 3-5.

[6] По-късно св. Атанасий отново описва събитията от 339 г. в своята *Historia Arianorum*. В допълнение към престъпленията, описани в *Epistula Encyclica*, за арианите се съобщава, че "така са измъчвали лелята на епископа, че дори когато тя вече била починала, той [Григорий] не позволил тя да бъде погребана" (13). Странно, св. Атанасий никога дори не е споменал за тази лична обида в своята оригинална версия за тези събития.

неустановено, докато катедралният храм през 339 г., от който св. Атанасий е бил прогонен, е Църквата на Теона[1] в северозападния край на града[2]. Новият епископ Григорий очаквано се е стремял да установи своята власт чрез завладяване на важните александрийски църкви през време на Великденските празници. Той поема също и главните граждански функции на епископа, особено раздаването на хляб, с което се старае да привлече вярващите.

Назначаването на Григорий Кападокиеца оказава още по-голям натиск върху св. Атанасий при защитата на неговата невинност и статута му на законен епископ на Александрия. След като напуснал града, той се връща на Запад, за да търси подкрепа от тези, които са го подпомогнали през време на предишното му изгнание. Между 339 и 346 г. св. Атанасий живее в Италия и Галия, но продължава да гледа към Египет. Чрез значителни усилия той успява да разпространява пасхални послания за всяка от тези години, въпреки че в някои случаи е в състояние да изпрати само кратко известие, съдържащо датата на Пасха. В *Пасхално послание XIII*, написано през 341 г., той подчертава, че разстоянието не може да го раздели от неговото паство: „Въпреки че противниците на Христос са ви угнетявали заедно с нас със страдания и скърби, сега Бог ни утешава с нашата взаимна вяра – вижте, аз ви пиша дори и от Рим. Спазвайки празника тук с братята, аз все още мога да го празнувам също и с вас във воля и дух“ (XIII.1)[3].

Св. Атанасий посвещава по-голямата част от посланието на размисли върху темата за гонението на вярващите и необходимостта от издръжливост. Пасхалните послания не са единствената кореспонденция, която той разменя от изгнанието си със своите египетски последователи. През тези години с голяма вероятност той е написал две от най-известните си послания. *Първото е неговото Първо послание до монасите*. Второто било *Послание до Серапион Тмуиски за смъртта на Арий*. Пишейки в отговор на споровете в Египет

[1] *Festal Index* 11.

[2] D. Gwynn, *Archaeology and the 'Arian Controversy'. Religious Diversity in Late Antiquity,* Leiden, Brill, 2010, p. 248. За архитектурата и топографията на късноантичната християнска Александрия, вж. Christopher Haas, *Alexandria in Late Antiquity*, Baltimore, 1997, p. 209 и по-обхватните египетски проучвания на P. Grossman, *Christliche Architektur in Aegypten*, Leiden, 2002 и J. McKenzie, *The Architecture of Alexandria and Egypt,* c. *300 BC to AD 700*, New Haven – London, 2007.

[3] *Epistula paschalis* XIII, 1. Цит. според Gwynn, *Athanasius...*, p. 33.

относно това дали Арий е умрял в общение с Църквата, той моли Серапион да даде своето мнение по въпроса. Заради машинациите на евсевианите св. Атанасий заявява, че на Арий е било дадено разрешение да присъства на богослужение в Константинопол. Но по пътя си към храма той е усетил необходимостта да посети нужника и там „се струполил ничком и се пръснал през средата“ . . . [и] бил лишен както от общение, така и от живота си“[1]. Божествената присъда, която Арий е понесъл по подобие съдбата на предателя Юда (срв. Деян. 1:18), осъдила както него, така и неговата ерес.

Всички тези писма подсилват претенциите на св. Атанасий за властта над Египетската църква. Те също показват неговото разбиране, че тогава пред християнството е имало по-големи проблеми, отколкото собствените му грижи. Възходът на аскетизма е бил един от тези, които св. Атанасий с удоволствие подкрепя, а по-късни източници го свързват и с насърчаването на аскетичните практики на Запад през това време. Далеч по-тревожни в очите на св. Атанасий обаче са богословските спорове, които тогава раздират източната част на християнството.

През 341 г. в Антиохия е свикан голям събор по повод освещаването на новия голям храм в града. Приетото на този събор вероопределение е важно от гледна точка на учението, тъй като разкрива направления в източното богословие, които св. Атанасий разглежда като еретически. Именно в този контекст той започва най-дългото си богословско и полемично произведение – „Три слова против арианите“ (*Orationes contra Arianos*). Осъждането на своите опоненти като ариани оправдава претенциите на св. Атанасий за невинност и легитимност. Въпреки това, няма съмнение в искреността на неговото убеждение, че основните принципи на християнското учение са изложени на риск – убеждение, което събралите се в негова защита западни епископи споделят.

При своето пристигане на Запад, св. Атанасий е посрещнат от папа Юлий I (337–352). Той свиква събор на италианските епископи в гр. Рим в края на 340 или началото на 341 г., на който е преразгледан случаят на св. Атанасий. Съборът го реабилитира, а папа Юлий I пише[2] на източните епископи, събрани по това време в Антиохия,

[1] *Epistula ad Serapionem de morte Arii* 3.

[2] Вж. текста в *Apologia contra Arianos* 20–35. Посланието на Юлий I първоначал-

за да им съобщи това решение[1]. Обвиненията срещу св. Атанасий са признати за фалшиви, а назначаването на Григорий Кападокиеца е неканонично и става причина за гонение. Папата получава своята интерпретация на събитията от св. Атанасий (въпреки че той не повтаря изричното осъждане на неговите опоненти като ариани), и поради това неговите аргументи нямат независима историческа стойност. Неговото послание няма никакво, поне видимо, влияние върху мнението на източните. И все пак, посланието му е важен документ. Публичното изявление на Юлий I в подкрепа на св. Атанасий засилва неговата позиция на Запад и установява връзка между него и Римската катедра, която издържа през целия му живот и подпомага редица негови приемници на Александрийската катедра. Кореспонденцията на папа Юлий I с епископите в Антиохия също засилва нарастващото разцепление между източните и западните християни, при което съдбата на св. Атанасий е една от основните причини за споровете.

Тези напрежения между Изтока и Запада накрая достигат своята кулминация на Сердикийския събор (343 г.). Св. Атанасий не е единственият заточен на Запад източен епископ, чийто статут е оспорван. Той се е свързал в Рим с Маркел Анкирски, който е осъден през 336 г., и с Асклепий от Газа. Необходимостта да се решат както съдбите на заточениците, така и продължаващите доктринални спорове, накарала Констант (337-350), най-малкия син на Константин

но е проучено като източник за позицията на Римската катедра в Църквата през IV в. То завършва с твърдението на папата, че относно църквата в Александрия „обичаят е бил да бъде написано първо на нас, и след това справедливите решения да бъдат дефинирани оттук“ (35). Това предизвикава сериозни спорове: вж. V. Twomey, *Apostolikos Thronos: The Primacy of Rome as Reflected in the Church History of Eusebius and the Historico-Apologetical Writings of Saint Athanasius the Great*, Muenster, 1982, 382–386; H. Hess, *The Early Development of Canon Law and the Council of Serdica*, Oxford, 2002, 184–190; и H. Chadwick, *East and West: The Making of a Rift in the Church*,Oxford, 2003, 15–16.

[1] Съборът на източните най-вероятно е бил свикан за освещаването на храма в Антиохия, но относителната хронология на двете събития – събора и посланието на папа Юлий I – е трудно да се определи. Относно този дебат, вж. W. Eltester, *Die Kirchen Antiochias im 4. Jahrhundert,* Zeitschrift fuer die neutestamentliche Wissenschaft. Bd. 36. Berlin, 1937, 254–256, W. Schneemelcher, ‘Die Kirchweihsynode von Antiochen 341’, in *Bonner Festgabe Johannes Straub zum 65. Geburtstag am 18.Oktober 1977*, Bonn, 1977, 319–346, и T. Barnes, *op. cit.*, 57–59.

Велики и император на целия Запад след смъртта на Константин II през 340 г., да се споразумее с брат си Констанций II за свикване на общ събор на източните и западните епископи[1]. Съборът е свикан в Сердика (София). За съжаление, пълноценен събор не можел да бъде проведен. Източните отказват да допуснат участието на заточениците, чиято епископска власт те отричат, а западните отказват да заседават в тяхно отсъствие. Така двете групи провели свои собствени събори, като този на източните е проведен в гр. Филипопол (Пловдив). Всяка от тях състави свое *Окръжно послание (енциклика)*, защитавайки своята позиция и осъждайки другите[2].

Бидейки в невъзможност да сложат край на напрежението, двата паралелни събора от 343 г. само разширяват разделението Изток – Запад. Техните енциклики, обаче, предлагат уникална възможност за сравняване на представените от тях аргументи. Енцикликата на западните[3] защитава невинността на всички изгнаници от Изтока, особено на св. Атанасий. Подобно на папа Юлий I, западните епископи в Сердика отхвърлят обвиненията срещу него като напълно неверни и осъждат Григорий Кападокиеца като самозванец, но, за разлика от папата, те повтарят Атанасиевото заклеймяване на източните му врагове като ариани. Цитат от заключението на тяхното послание:

> За нас беше необходимо да не мълчим, нито да отминем като незабелязани техните клевети, арести, убийства, наранявания, конспирации с помощта на фалшиви писма, безчинства, разсъбличане на девици, заточения, разрушаване на църкви, пожари, премествания от малките градове в по-големите епархии, и преди всичко, въстанието на зловредната арианска ерес чрез техните намерения срещу православната вяра. Поради това ние признахме нашите възлюбени братя

[1] Срв. Gwynn, *op. cit.*, p. 35. В изворите Констант е представен като главния протагонист за събора, като впоследствие св. Атанасий трябва да се защитава срещу обвиненията, че е настройвал Констант срещу брат му: *Apologia ad Constantium* 2–4.
[2] За дискусията относно хода на двата събора и техните текстове, вж. V. C. de Clercq, *Ossius of Cordova: A Contribution to the History of the Constantinian Period*, Washington, 1954, p. 334–362; K. M. Girardet, *Kaisergericht und Bischofsgericht: Studien zu den Anfaengen des Donatistenstreites (313–315) und zum Prozess des Athanasius von Alexandrien (328–346)*, Bonn, 1975, S. 106–154; L. W. Barnard, *The Council of Serdica 343 AD*, Sofia, 1983, p. 63–118 и Hess, *The Early Development*…, p. 93–111.
[3] Текста вж. в *Apologia contra Arianos* 42-50.

> и съслужители Атанасий, Маркел и Асклепий, и тези, които служат на Господ с тях, за невинни и чисти от престъпление, и написахме до епархията на всеки, така че хората от всяка Църква да могат да знаят за невинността на техния епископ и да могат да го оценяват като свой епископ и да очакват неговото идване[1]. И както за тези, които като вълци са завладели техните църкви, Григорий в Александрия, Василий в Анкира и Квинтиан в Газа, нека на тях нито да им се дава титлата на епископ, нито да имат въобще общение с тях, нито да получават послания от тях, нито да им пишат[2].

Енцикликата на източните, запазена на латински у Иларий Пиктавийски,[3] разбираемо предлага съвсем различна интерпретация[4]. В богословско отношение източните се занимават много повече с Маркел, отколкото със св. Атанасий. Ереста на Маркел е това, в приемането на което те обвиняват западните епископи. Св. Атанасий, разбира се, поддържа тезата, че основната причина за обвиненията срещу него е защитата на Православието срещу арианството. За източните епископи името му е било синоним по-скоро на насилие и незаконни действия. Тяхното послание предоставя рядък поглед за това как е било гледано на св. Атанасий от другата страна:

> В случая на Атанасий, бивш епископ на Александрия, вие трябва да разберете какво е било постановено. Той беше обвинен в тежкото престъпление светотатство и в оскверняване на тайнствата на светата Църква. Със собствените си ръце той разбил потира, посветен на Бог и Христос, съборил самия олтар на августа, прекатурил владишкия трон и сринал до земята самата базилика, Божия дом, къщата на Христос. Самият презвитер, най-заслужил и почтен човек, наречен Исхирас, той предал на военна стража. В допълнение към това Ата-

[1] Св. Атанасий цитира техните послания до църквата в Александрия и до епископите в Египет и Либия в *Apologia contra Arianos* 37–41.

[2] *Apologia contra Arianos* 47; цит. според Gwynn, *op. cit.*, p. 35-36.

[3] Hilarius Pictaviensis. *Excerpta ex opere historico* A.IV.1–28. CSEL 65 (ed. A. Feder), Vindobonae–Lipsiae, 1916, pp. 48–67.

[4] Един от адресатите на това писмо е Донат, разколническия епископ на Картаген. Когато донатистите цитират енцикликата на източните, за да искат помощ от църквите извън Африка, Алипий, приятелят на бл. Августин, посочва, че посланието трябва да е еретическо, след като то нападало св. Атанасий и папа Юлий Римски. S. Augustinus. *Ep. XLIV.6*. CSEL 34, (ed. Al. Goldbacher), Pragae–Vindobonae –Lipsiae, 1898, p. 127.

> насий беше обвинен в незаконни действия, с използването на сила, с тормоз и убийство на епископи. Беснеещ като тиранин, дори по време на най-светите дни на Пасха, той е бил придружен от военни и длъжностни лица на императорското правителство, които с неговата власт затворили някои под стража, били и бичували някои и принудили останалите към светотатствено общение с него чрез различни изтезания (невинни хора никога не биха се държали така). Атанасий се е надявал, че по този начин собственият му народ и собствената му фракция ще получат надмощие; и така, той принудил несъгласни хора към общение с помощта на военни чиновници, съдии, затвори, бичуване и различни изтезания, заставил неподчиняващите се и насилвал онези, които се съпротивявали и му се противопоставяли[1].

Съвременните читатели сами могат да решат каква тежест да поставят на тези два силно полемични документа. Всяка от енцикликите употребява много подобен на другата език и обвинява съответно своите опоненти в почти подобни престъпления. Решението на Сердикийския събор потвърждава репутацията на св. Атанасий на Запад, където по-късно той намира мощен източник на подкрепа по време на конфликта му с Констанций II през шестото десетилетие на IV в. Св Атанасий също запазва и патронажа на император Констант, заедно с когото е известно, че присъства на богослужение в Аквилея през 345 г.[2] Но по-голямата част от Източната църква остава настроена враждебно към св. Атанасий, а Григорий Кападокиеца продължава да се ползва с правата на епископ на Александрия. Едва след смъртта на Григорий през 345 г., св. Атанасий, след като получава разрешение от императора, най-накрая може да се завърне у дома.

Триумфалното влизане на св. Атанасий в Александрия на 21 октомври 346 г., което св. Григорий Богослов сравнява с влизането на Иисус Христос в Йерусалим, е един от най-емблематичните епизоди в битието му на епископ:

> Няма да говоря за всенародните акламации, изливането на благовония, за всенощните бдения, за осветяването на целия град, за об-

[1] Hilary of Poitiers, *Against Valens and Ursacius* I.II.6; цит. според Gwynn, *op. cit.*, p. 36.
[2] В *Apologia ad Constantium* 15, св. Атанасий посочва, че е видял Констант да се черкува в Аквилея в църква, която е била все още в процес на изграждане. *Festal Index* 17 потвърждава годината като 345 г., защото през същата година св. Атанасий изпраща Пасхалното си послание от същия град.

> ществените и частните пиршества и за всичко останало, с което само градовете изразяват своята радост. Всичко това тогава му беше принесено в дар в преизобилие и свръх всяка мярка. Така и с такова тържество чудният Атанасий влязъл в своя град![1]

Смъртта на Григорий Кападокиеца през предходната година оставя катедрата вакантна и по този начин завърналият се епископ не се изправя пред непосредствена конкуренция. Но с това не може да се обясни всенародната радост, изразена по повод неговото възстановяване на катедрата. Св. Атанасий се радва на своите верни последователи, които е изградил през първото си десетилетие на катедрата и които е укрепил чрез своите *Пасхални послания* и други писания от изгнание. Григорий не успява да ликвидира тази подкрепа за св. Атанасий, нито пък да спечели подобна за себе си. Той управлява Александрийската катедра в продължение на почти седем години, но въпреки това не оставя забележимо наследство. И все пак, дългото отсъствие на Запад оставя на св. Атанасий значителна работа за вършене, ако той е искал да възстанови властта си не само в Александрия, но и в целия Египет и в Либия.

[1] Св. Григорий Богослов, *Слово* XXI. 29; цит. според Gwynn, *op. cit.*, p. 37.